

Bogdan Ferdek

Teologiczne podstawy egzorcyzmów

Wrocławski Przegląd Teologiczny 11/2, 73-82

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. BOGDAN FERDEK

TEOLOGICZNE PODSTAWY EGZORCYZMÓW

Dnia 1 października 1998 papież Jan Paweł II zatwierdził *Egzorcyzmy i inne modlitwy błagalne*¹. W ścisłym znaczeniu egzorcyzm to wypędzanie demona i uwolnienie człowieka od stanu opętania². Egzorcyzm wiąże się więc ściśle z szatanem. Dlatego też częstotliwość stosowania egzorcyzmów zależy od klimatu wokół szatana. W okresach *polowania na diabła* (XIV-XVI w.) egzorcyci pracowali w godzinach nadliczbowych. Natomiast w okresach sceptycyzmu odnośnie do istnienia szatana, np. bezpośrednio po zakończeniu II Soboru Watykańskiego, egzorcystom groziło bezrobocie. Po tym ostatnim okresie sceptycyzmu odnośnie szatana, który wyrażała nawet popularna piosenka: *oj dana, dana, nie ma szatana*, nastąpiła zmiana klimatu wokół szatana. Odnowione obrzędy egzorcyzmów ukazały się w nowym wydaniu. O zmianie tego klimatu może świadczyć pozycja G. Minois *Diabeł*. W jednym z paragrafów: *Czyżby koniec egzorcyzmów?* Autor sugeruje, że egzorcystom grozi bezrobocie. Taką prognozę opiera na tym, że papież Paweł VI zniósł święcenia egzorcystów³. Jednak w tej samej pozycji Minois zauważa, że diabeł stał się supergwiazdorem w literaturze i kinie, a nawet doczekał się kultu, o czym świadczy fala satanizmu⁴. Biorąc pod uwagę spostrzeżenia Minois, można mówić o paradoksie polegającym na tym, że diabeł ma coraz gorszą

¹ Zob. *Egzorcyzmy i inne modlitwy błagalne*, Katowice 2002.

² A. Nowak, *Egzorcyzm*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin – Kraków 2002, s. 241.

³ G. Minois, *Diabeł*, Warszawa 2001, s. 149.

⁴ Zob. tamże, s. 117n.

pozycję w teologii, a jest coraz bardziej popularny w literaturze, kinie i okultyzmie. Pozycję szatana w teologii tuż po zakończeniu II Soboru Watykańskiego precyzyjnie oddają słowa, które L. Kołakowski włożył w usta diabła: *Jakże to, panowie teologowie? A cóż ze mną... Czyżbym należał tylko do języka, do nieważnej formy zdobniczej, którą z niedzieli na poniedziałek jak krawat można zmienić? Jestże szatan jeno figurą retoryczną...? Jestże sposobem pobudzania niemrawej wyobraźni wiernych, który w każdej chwili można czym innym zastąpić?*⁵ Ten paradoks został już przezwyciężony, o czym może świadczyć międzynarodowe sympozjum poświęcone szatanowi, które odbyło się na KUL-u. Owocem tego sympozjum jest książka: *Teologia o szatanie*. Przekonująco uzasadnia ona tezę: *Szatan istnieje zatem realnie, i to jako istota osobowa*⁶. Odrzucenie istnienia szatana oznaczałoby okrojenie Ewangelii z czegoś istotnego. Jezus przyszedł przecież, aby wypełnić Protoewangelię: „Wprowadzam nieprzyjaźń między ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej: ono zmiażdży ci głowę, a ty zmiażdżysz mu piętę” (Rdz 3,15). Posłannictwo Jezusa można więc podsumować słowami Listu do Hebrajczyków: „*aby przez śmierć pokonać tego, który dzierżył władzę nad śmiercią, to jest diabła*” (Hbr 2,14). Zmiana klimatu wokół szatana oddaliła groźbę bezrobocia dla egzorcyzmów, którą prognozował Minois. Powrót do egzorcyzmów spowodował potrzebę odnowienia obrzędów egzorcyzmów. Nowy rytuał zawiera *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, które mówi, że: *Egzorcyzm należy sprawować w taki sposób, aby wyrażał wiarę Kościoła i nie nastęrczał nikomu skojarzenia z czynnością magiczną względnie zabobonną*⁷. Aby egzorcyzm był wolny od takich skojarzeń, trzeba zwrócić uwagę na teologiczne podstawy egzorcyzmów.

1. ZWIĄZEK EGZORCYZMÓW Z MISTERIUM PASCHALNYM

Teologia egzorcyzmów może być zrozumiała w świetle misterium paschalnego. Misterium paschalne jest ośrodkiem dziejów zbawienia⁸, jak to wykazał W. Hryniewicz w trzytomowym *Zarysie chrześcijańskiej teologii paschalnej*. Misterium paschalne określa się jako dzieło zbawienia, którego Chrystus dokonał przez swoją mękę, śmierć, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie⁹. Podane określenie nawiązuje do punktu 5 *Konstytucji o liturgii: dzieła odkupienia [...] dokonał Chry-*

⁵ L. Kołakowski, *Rozmowy z diabłem*, Warszawa 1998, s. 50.

⁶ K. Gózdź, *Tajemnica osobowego zła*, w: *Teologia o szatanie* (red. K. Gózdź) Lublin 2000, s. 11.

⁷ *Egzorcyzmy i inne modlitwy błagalne*, dz. cyt., s. 18.

⁸ W. Hryniewicz, *Chrystus nasza Pacha*, w: *Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej I*, Lublin 1982, s. 41.

⁹ J. Janicki, *Misterium paschalne*, w: *Słownik teologiczny*, red. A. Zuberbier, Katowice 1998, s. 300.

stus Pan głównie przez paschalne misterium swojej błogosławionej Męki, Zmartwychwstania i chwalebego Wniebowstąpienia. W dzisiejszej teologii podkreśla się, że Chrystus dokonał dzieła odkupienia przez całe swoje życie. Wszystkie wydarzenia jego życia są ukierunkowane na śmierć i zmartwychwstanie. Dlatego też wyróżnia się misterium paschalne w węższym i szerszym znaczeniu. W szerszym znaczeniu misterium paschalne obejmuje całe życie Jezusa Chrystusa.

Niemiecki teolog A. Ziegenaus postuluje, aby najpierw omówić śmierć i zmartwychwstanie Jezusa, a dopiero potem inne misteria z jego życia, ponieważ śmierć i zmartwychwstanie są kluczem do zrozumienia osoby i dzieła Jezusa Chrystusa¹⁰. Idąc za tą sugestią, trzeba spojrzeć w świetle śmierci i zmartwychwstania Jezusa na całą Jego misję. Ponieważ celem misterium paschalnego jest również wypełnienie Protoewangelii, która zapowiada zwycięstwo nad szatanem, dlatego na całe życie Jezusa trzeba patrzeć jako na zwycięską walkę z szatanem. Celem misji Jezusa jest zwycięstwo nad szatanem (Ef 6,11; 1 P 5,8). Ewangelie ukazują więc publiczną działalność Jezusa jako walkę z szatanem. Walkę tę potwierdzają praktykowane przez Jezusa egzorcyzmy. Walkę Jezusa z szatanem najdobitniej ukazuje św. Łukasz. Szczególnie jego Ewangelia przedstawia walkę Jezusa z szatanem jako wypełnienie Protoewangelii. Według Łukasza (10,17-18) uczniom zdumiewającym się skutecznością dokonywanych przez nich egzorcyzmów: „Panie, przez wzgląd na twoje imię, nawet złe duchy nam się poddają”, Jezus odpowiada, czyniąc aluzję do satyry Izajasza (14,12n) na króla babilońskiego („Jakże to spadł z niebios, jaśniejący Synu jutrzeński”): „Widziałem szatana spadającego z nieba jak błyskawica”. Tymi słowami Jezus stwierdza klęskę szatana. Szatan doznał klęski już na samym początku publicznej działalności Jezusa w czasie kuszenia na pustyni. Jezus staje jakby w sytuacji pierwszych ludzi i jak oni doświadcza kuszenia. Jednak w przeciwieństwie do nich nie ulega pokusom, lecz zwycięża kusiciela. Ukazując zwycięstwo Jezusa nad szatanem na pustyni, św. Łukasz podkreśla, że szatan odszedł od Jezusa „aż do czasu” (4, 13). Według Ewangelisty jest to czas męki. Wskazuje na to 22,3: „wszedł szatan w Judasza”. W ten sposób św. Łukasz łączy kuszenie na pustyni z męką Jezusa. To połączenie wskazuje na to, że męka Jezusa jest dziełem szatana. Pierwsze zwycięstwo Jezusa nad szatanem na pustyni jest obrazem i zapowiedzią definitywnego zwycięstwa w godzinę męki¹¹. Dopiero na krzyżu Jezus pokonał tego, który włada śmiercią, czyli diabła (Hbr 2,14). Śmierć stanowiła tę godzinę, w której władca tego świata został precz wyrzucony (J 12,31).

¹⁰ A. Ziegenaus, *Jesus Christus. Die Fülle des Heils*, w: L. Scheffczyk, A. Ziegenaus, *Katholische Dogmatik*, t. 4, Aachen 2000, s. 292.

¹¹ J. Kudasiewicz, *Życie ukryte i działalność Jezusa Chrystusa*, w: *Jezus Chrystus. Historia i tajemnica*, red. W. Granat, E. Kopeć, Lublin 1982, s. 142-143.

Tak więc walka Jezusa z szatanem osiągnęła swój decydujący moment podczas misterium paschalnego.

Ojcowie Kościoła, wyjaśniając misterium paschalne, łączyli biblijne wyrażenie *okup* (Mt 20,28; 1 Tm 2,6) z szatanem jako przeciwnikiem Jezusa. Teoria o krwi Chrystusa jako okupie dla szatana została rozwinięta przez Orygenesa. Szatan nabył prawo do człowieka ze względu na jego grzeszność. Jezus oddał życie nie Bogu, ale szatanowi w zamian za człowieka. Szatan przyjął zamianę, ale nie był w stanie pokonać Jezusa. Nie tylko utracił człowieka, ale sam został przybity do krzyża ze swymi księstwami i mocami¹². Teoria transakcji Jezusa z szatanem cieszyła się sporą popularnością. Na Zachodzie w różnych wersjach głosili ją: Ambroży, Hilary i Augustyn, a na Wschodzie Grzegorz z Nyssy i Bazyli. Jej zdecydowanym przeciwnikiem był natomiast Grzegorz z Nazjanzu, według którego szatan nie może być równorzędnym partnerem Chrystusa¹³. Współcześnie H.U. von Balthasar uważa, że teorii okupu, który Jezus spłacił szatanowi, nie można zbyt pochopnie odrzucać. Trzeba jednak za Nowym Testamentem podkreślać zwycięstwo Chrystusa nad szatanem. Władza szatana została przełamana przez krzyż¹⁴. Do tego nawiązuje również Orygenes. Można mówić o pięciu Orygenesowskich eksplikacjach wydarzenia krzyża. Jedną z nich została przedstawiona jako figura okupu dla szatana. Kolejną eksplikację można nazwać *figurą wojownika*. Bitwy Jozuego symbolizują walkę Jezusa z szatanem. Ta ostateczna walka dokonała się na krzyżu. Na nim Jezus odniósł zwycięstwo nad szatanem¹⁵. Wydarzenie krzyża, które oznacza również zwycięstwo Jezusa nad szatanem, można pogłębić refleksją protestanckiego teologa J. Moltmanna. Zauważa on, że na drodze krzyżowej nie dzieją się cuda. Jezus pokonuje szatana i zbawia ludzkość, tak jak to przepowiedział prorok Izajasz: „w Jego ranach jest nasze zdrowie” (53,5). Zwycięstwo nad szatanem i zbawienie dokonuje się nie przez cuda ale przez rany. J. Moltmann wykorzystuje grę słów w języku niemieckim: *nicht durch Jesu Wunder, sondern durch Jesu Wunden*¹⁶. O tym zwycięstwie świadczą słowa, które wiszący na krzyżu Jezus wypowiedział do łotra: „Dziś ze Mną będziesz w raju” (Łk 23,43). Adam uległ pokusie i dając się pokonać przez szatana, zamknął raj. Jezus zwyciężył szatana i otworzył nowy raj. Tym nowym rajem staje się sam Jezus Chrystus, który jako Zmartwychwstały jest *krainą życia wiecznego*. Właśnie Zmartwychwstanie ukazuje porażkę szatana. Oznacza ono bowiem pokonanie śmierci, która „weszła

¹² H. Crouzel, *Orygenes*, Bydgoszcz 1996, 261.

¹³ Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Oratio*, 12,4.

¹⁴ Zob. T. Dola, *Problem komplementarności współczesnych modeli soteriologicznych*, Opole 1994, s. 54.

¹⁵ H. Crouzel, dz. cyt., s. 262.

¹⁶ J. Moltmann, *Der Weg Jesu Christi*, München 1989, s. 130.

na świat przez zawiść diabła” (Mdr 2,24). Ta władza nad śmiercią została mu odebrana przez to, że Zmartwychwstały pozbawił go przedmiotu tej władzy, czyli śmierci. Zmartwychwstały ukazuje *Ewangelię życia*, według której nie do śmierci, lecz do życia należy ostatnie słowo.

Kuszenie na pustyni i egzorcyzmy to, używając nie najlepszego języka militarnego, zwycięskie bitwy Jezusa z szatanem, a śmierć i zmartwychwstanie to zwycięska wojna. Śmierć i zmartwychwstanie to jakby *wielki egzorcyzm*, który dochodzi do głosu w poszczególnych egzorcyzmach. Egzorcyzmy są szczególnym przypadkiem, w którym zawarta jest całość, jaką stanowi misterium paschalne. Egzorcyzmy to aplikowanie zwycięstwa Jezusa nad szatanem do konkretnej osoby. Trzeba jednak podkreślić, że egzorcyzmy należą do dziedziny sakramentaliów. Są one jakby rozwinięciem ostatniej prośby *Modlitwy Pańskiej: ale nas zbaw ode Złego*. W KKK *Złego* napisane jest wielką literą aby podkreślić, że *Zło*, o którym mówi ta prośba, nie jest jakąś abstrakcją, lecz oznacza osobę, Szatana, *Złego*, anioła, który sprzeciwił się Bogu (2851). Egzorcyzmy mogą przynieść owo *zbawienie od Złego*, aktualizując zwycięstwo Jezusa nad szatanem odniesione poprzez misterium paschalne. W ten sposób to, co zostało nazwane *wielkim egzorcyzmem*, okazuje swoją zbawczą moc w poszczególnych egzorcyzmach.

2. EGZORCYZMY W HORYZONCIE ESCHATOLOGICZNYM

Zwycięstwo Chrystusa nad szatanem ma charakter eschatologiczny. Wprawdzie dokonało się już na krzyżu, jednak nie objawiło się jeszcze w całej pełni. Jezus przez swoją śmierć na krzyżu definitywnie pokonał szatana, chociaż do ostatecznej rozprawy dojdzie w dniu paruzji. Tą ostateczną rozprawę ukazują Apokalipsa. Zawiera ona podsumowanie biblijnej nauki o szatanie – przeciwniku, z którym ludzkość miała problemy od początku aż do końca historii zbawienia¹⁷. Chrystus nie narzucił dziejom królestwa Bożego. Przedłożył je wolności człowieka aż do *dnia Pańskiego*, w którym „przekaze królowanie Bogu i Ojcu [...] aby Bóg był wszystkim we wszystkich” (1 Kor 15, 24-28). *Apokalipsa* jest bogata w demonologię. Aż 8 razy występuje w niej termin *szatan* i 5 razy termin *diabeł*. Dla Autora Apokalipsy obydwa terminy są zamienne, o czym świadczą dwa teksty: 12,9 i 20,2. Diabeł i szatan oznaczają opozycję do ludzi, która dotyczy także relacji z Bogiem. Już św. Cyprian podkreślał, że szatan to istniejący od wieczności przeciwnik; wróg, który miał na celu niszczenie człowieka w przeciągu całych jego dziejów¹⁸.

¹⁷ K. Kościelniak, *Złe duchy w Biblii i Koranie*, Kraków 1999, s. 157.

¹⁸ T. Kaczmarek, *Taktyka szatana wobec Kościoła wg św. Cypriana*, w: *Demonologia w nauce Ojców Kościoła*, red. H. Pietras, Kraków 2000, s. 46.

Różny może być wpływ szatana na człowieka. Zazwyczaj wymienia się: pokusę, dręczenie, obsesję i opętanie¹⁹. Egzorcyzmy dotyczą opętania. L. Kołakowski próbuje wyjaśnić opętanie jako pewnego rodzaju odpowiednik unii hipostatycznej. Szatan *chciałby bezwstydnie małpować Stwórcę i niepojętą Boga z człowiekiem unią hipostatyczną w Jezusie Chrystusie na swój sposób naśladować, upadłą swoją duchowość z duchem grzesznym człowieczym łącząc*²⁰. To porównanie trzeba jednak uściślić. Unia hipostatyczna oznacza przyjęcie ludzkiej natury przez Boską Osobę. Z kolei opętanie nie oznacza przyjęcia ludzkiej natury przez osobę szatana. *Leksykon mistyki* zestawia opętanie z entuzjazmem, który określa jako pochwylenie przez Boga. Przeciwnością takiego pochwylenia przez Boga jest pochwylenie przez szatana²¹. Opętanie byłoby przeciwnością mistycyzmu, który określa się jako *aktywne duchowe poszukiwanie najbardziej bezpośredniego doświadczenia Boga lub życia, którego celem jest zjednoczenie z Bogiem*²². Opętanie jako przeciwność mistycyzmu byłoby bezpośrednim duchowym doświadczeniem szatana lub życia, którego celem jest zjednoczenie z szatanem. Takie doświadczenie szatana może jednak przynieść nagłą zmianę osobowości²³ i dlatego ma rację Kołakowski, gdy pisze: *kiedy jako lew ryczący człowieka opęta, porządek natury wywraca i czyni, jakoby dwa duchy w jednym ciele przemieszczują na przekór przyrodzonemu prawu*²⁴. Jeden z bardziej znanych przypadków opętania i egzorcyzmowania wiąże się z klasztorem urszulanek w Loudun, do którego kard. Richelieu wysłał w 1634 wybitnego pisarza ascetycznego i mistyka J. Surina. Do tego wydarzenia nawiązuje L. Kołakowski²⁵. Temu wydarzeniu poświęcił swoje opowiadanie J. Iwaszkiewicz: *Matka Joanna od Aniołów*.

Z tym przeciwnikiem, który potrafi nawet opętać człowieka, ludzkość prowadzi walkę od początku do końca historii zbawienia. Pozorny triumf szatana zamienia się w jego klęskę. Zwycięży Baranek i Jego Oblubienica. Szatan zaś będzie „wrzucony do jeziora ognia i siarki, co oznacza śmierć powtórna” (Ap 20, 10. 14n)²⁶. Apokalipsa ukazuje ostateczne zwycięstwo nad szatanem. W zwycięstwie Jezusa będą mieli udział wszyscy zbawieni. Nastąpi ostateczny egzorcyzm. Szatan zostanie usunięty z rzeczywistości zbawionych. W zasadzie należałoby powiedzieć, że

¹⁹ Zob. F. Di Fulvio, *Opętanie szatańskie i egzorcyzmy*, w: *Teologia o szatanie*, dz. cyt., s. 130-131.

²⁰ L. Kołakowski, dz. cyt., s. 81.

²¹ P. Dinzelbacher, *Entuzjazm i opętanie*, w: *Leksykon mistyki*, red. P. Dinzelbacher, Warszawa 2002, s. 74.

²² M. Górnicki, *Mistycyzm*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, dz. cyt., s. 532.

²³ A. Nowak, *Opętanie*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, dz. cyt., s. 612.

²⁴ L. Kołakowski, dz. cyt., s. 81.

²⁵ Zob. tamże, s. 91-103.

²⁶ G. Witaszek, *Biblia o szatanie – rzeczywistość czy mi?*, w: *Teologia o szatanie*, dz. cyt., s. 38-39.

to, co zostało wcześniej nazwane *wielkim egzorcyzmem*, czyli śmierć i zmartwychwstanie Jezusa, zadziała na sposób sakramentu. Będzie to skuteczny na całą wieczność triumf łaski zwycięskiego misterium paschalnego. Wszyscy staną się mistykami, bo bezpośrednio doświadczą Boga i będą z Nim zjednoczeni. Nastąpi przebóstwienie ludzkiej natury. Dzisiaj rozumie się je jako doskonale człowieczeństwo. *Przebóstwienie czyni człowieka doskonale ludzkim: przebóstwienie jest prawdziwą i najwyższą „humanizacją” człowieka*²⁷. Opętanie, które można by nazwać *demonologizacją*, jest przeciwieństwem przebóstwienia i dlatego oznacza degradację człowieczeństwa. Egzorcyzmy trzeba więc rozpatrywać w kontekście nowego stworzenia, które będzie wyzwolone spod wpływów szatana. Egzorcyzmy są antycypacją tego wyzwolenia, które oznacza rozciągnięcie skutków misterium paschalnego na całe stworzenie. Wśród tych skutków jest również definitywne zwycięstwo nad szatanem. Oznacza to całkowite wypełnienie Protoewangelii, bo w Chrystusie – potomku Adama, całe potomstwo Adama zwycięży szatana: „zmiążdży mu głowę” (Rdz 3,15). Nieprzypadkowo św. Łukasz poprzez rodowód Jezusa ukazuje, że jest On potomkiem Adama (3, 23-38), a zaraz po rodowodzie mówi o zwycięstwie Jezusa nad szatanem w czasie kuszenia na pustyni. Jezus jako potomek Adama przyszedł wypełnić protoewangelię. *Apokalipsa* ukazuje moment, kiedy to potomstwo Adama w Chrystusie doświadczy wypełnienia protoewangelii.

3. ZWIĄZEK EGZORCYZMÓW Z MISTERIUM PASCHALNYM W ODNOWIONYCH OBRZĘDACH EGZORCYZMÓW

Odnowione obrzędy egzorcyzmów nawiązują do misterium paschalnego. Najwyraźniej dochodzi to do głosu w formule rozkazującej: *Rozkazuję ci, szatanie, władco tego świata, uznaj wszechmoc Jezusa Chrystusa, który pokonał cię na pustyni, zwyciężył w Ogrodzie Oliwnym, obezwładnił na krzyżu, a powstając z grobu, podeptał twoją potęgę i jako zwycięzca wszedł do królestwa światłości*²⁸. Przez misterium paschalne Chrystus stał się zwycięzcą *śmierci, piekła i szatana*, jak to głosi popularna pieśń wielkanocna. Można więc nazwać misterium paschalne *wielkim egzorcyzmem*, którego moc dochodzi do głosu w poszczególnych egzorcyzmach.

Do misterium paschalnego nawiązuje również pokropienie wodą, znak krzyża, formuła błagalna. W czasie pokropienia wodą egzorcysta wypowiada słowa: *Niech pokropienie tą wodą na pamiątkę chrztu przypomni nam Chrystusa, który nas od-*

²⁷ Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Teologia, chrystologia, antropologia*, w: *Od wiary do teologii*, red. J. Królikowski, Kraków 2000, s. 142.

²⁸ *Egzorcyzmy i inne modlitwy błagalne*, dz. cyt., s. 47.

*kupił przez swoją Mękę i Zmartwychwstanie*²⁹. Pokropienie wodą jest przypomnieniem chrztu, który według Listu do Rzymian 6,3-11 daje udział w misterium paschalnym, a to misterium jest zwycięstwem Chrystusa nad szatanem. Ukazując krzyż, egzorcysta mówi: *Oto Krzyż Pana, uchodź stąd, nieprzyjacielu!*³⁰. Krzyż jest także znakiem zwycięstwa nad szatanem. Zwięźle ujmuje to *Prefacja o Krzyżu Świętym: Szatan, który na drzewie zwyciężył, na drzewie został pokonany przez Chrystusa, Pana naszego*³¹. Formuła błagalna zawiera słowa: *Miłosierny Boże, wysłuchaj modlitwy Dziewicy Maryi, której Syn, umierając na krzyżu, zmiażdżył głowę starodawnego węża*. Na krzyżu wypełniła się Protoewangelia. Wspomnienie Maryi ma także swoją teologiczną głębię. Ona jest *Nową Ewą*³². Jako *Nową Ewę* przedstawia Maryję św. Łukasz, choć nie posługuje się wprost tym terminem. Z tego względu w jego Ewangelii jest stosunkowo dużo szczegółów o Maryi, bo to mieści się w jego koncepcji ukazującej zwycięstwo Jezusa nad szatanem jako wypełnienie Protoewangelii. Z klęską Adama była związana Ewa. Ze zwycięstwem Jezusa związana jest Maryja.

Należy zwrócić uwagę, że egzorcyzmy stoją pod znakiem epiklezy, o czym świadczy włożenie rąk i formuła błagalna: *Ześlij na niego Ducha Świętego, aby go umocnił w walce*. Duch Święty bierze udział w misterium paschalnym: wyprowadza Jezusa na pustynię (Mt 4,1), przez Niego Jezus złożył Bogu samego siebie w ofierze na krzyżu (Hbr 9,14), zabity na ciele, został powołany do życia Duchem (1 P 3,18). Zwycięstwo Jezusa nad szatanem dokonuje się więc w Duchu Świętym. Gdy chodzi o chrześcijanina, to Duch Święty wiąże go z Bogiem, podczas gdy szatan oddziela od Boga. To, co czyni Duch Święty, jest więc przeciwieństwem tego, co chce uczynić szatan. Duch Święty czyni człowieka świątynią Boga, szatan chce uczynić człowieka własną świątynią. Duch Święty poprzez egzorcyzm daje również udział w zwycięstwie Jezusa nad szatanem, które dokonało się poprzez misterium paschalne.

W obrzędach egzorcyzmu dochodzi więc wyraźnie do głosu związek egzorcyzmowania z misterium paschalnym.

4. WNIOSKI

Egzorcyzmy nie mogą budzić sensacji. Nawiązują one do tego, że przez misterium paschalne Jezus stał się *Zwycięzcą śmierci, piekła i szatana*. Antycypacją tego

²⁹ Tamże, s. 27.

³⁰ Tamże, s. 43.

³¹ Zob. J. Kopeć, *Kult krzyża i jego teologiczna wymowa*, „Ateneum kap.” z. 1 (1987) nr 470, z. 1, s. 90.

³² Zob. np. św. Jan Złotousty, *Ewa-Maryja*, w: *Ojcowie Kościoła greccy i syryjscy. Teksty o Matce Bożej*, Niepokalanów 1981, s. 80.

zwycięstwa były już egzorcyzmy Jezusa. Aplikacją tego zwycięstwa są dzisiejsze egzorcyzmy. Muszą być one widziane w kontekście posłannictwa Jezusa, którego celem było pokonanie szatana. Oderwane od tego kontekstu mogą budzić sensację.

Szatan porusza w człowieku tryby zniszczenia, prowadzące do śmierci. Egzorcyzmy są „mocą przyszłego wieku” (Hbr 6,50) i jako takie muszą być rozpatrywane w horyzoncie eschatologii. *Dzień Pański* będzie miał coś z egzorcyzmu, bo na zawsze uwolni zbawionych spod wpływu szatana. Uczyni ich w Chrystusie zwycięzcami szatana.

J. Moltmann zwraca uwagę na związek egzorcyzmów z miłosierdziem³³. Po ostatniej pielgrzymce Jana Pawła II do Polski jest to aktualny temat czekający na opracowanie. W *Dives in misericordia* Jan Paweł II napisał: *W swoim właściwym i pełnym kształcie miłosierdzie objawia się jako dowartościowywanie, jako podnoszenie w górę, jako wydobywanie dobra spod wszelkich nawarstwień zła, które jest w świecie i w człowieku* (nr 6). Odnosząc to określenie miłosierdzia do egzorcyzmów, można powiedzieć, że Bóg i w opętanym widzi iskrę dobra i ratuje go spod nawarstwienia osobowego zła, którym jest szatan. W tym kontekście należałoby rozwinąć sugestię św. Cezarego z Arles, że opętanie nie dokonuje się bez udziału człowieka. Na ten temat Cezary napisał: *Każdy człowiek karmi we wnętrzu swojego serca albo Chrystusa, albo diabła. Jeśli ktoś praktykuje sprawiedliwość, pokój, czystość, miłosierdzie, miłość, bez wątpienia karmi w sobie Chrystusa [...] I przeciwnie, ten, kto chce umiłować pychę, złośliwość, zazdrość, rozkosz zmysłową i pozostałe im podobne występki, diabła w sobie pokrzepia*³⁴. Poprzez egzorcyzmy Bóg okazuje swoje miłosierdzie człowiekowi, który przyzwolił na wpływ szatana.

Teologia egzorcyzmów związana jest z tym, co znajduje się na szczycie hierarchii prawd wiary, która jest hermeneutycznokryteriologiczną zasadą porządkującą treści wiary według ich związku z *podstawą bądź rdzeniem wiary chrześcijańskiej* (DE 11). Tą podstawą wiary chrześcijańskiej jest tajemnica Jezusa Chrystusa, którą wypowiada się w misterium paschalnym. W tej paschalnej tajemnicy zakotwiczone są właśnie egzorcyzmy.

Zusammenfassung

Taufe und Versuchung bilden bei allen Synoptikern den Auftakt zum öffentlichen Wirken Jesu. Schon in diesem Auftakt kündigt sich der – Lukas verweist ausdrücklich darauf – Entscheidungskampf an, der in der Kreuzigung zu seinem Höhe – und Endpunkt gelang. In christologischer Hinsicht kann die Versuchung Jesu als Mysterium betrachtet

³³ J. Moltmann, dz. cyt., s. 126.

³⁴ T. Kołosowski, *Nauka o szatanie, jego oddziaływanie na ludzi i walce z nim w kazaniach św. Cezarego z Arles*, w: *Demonologia w nauce Ojców Kościoła*, dz. cyt., s. 103.

werden, d. h. als ein Brennpunkt, in dem das Ganze enthalten ist. Ebenso darf Man Exorzismus nicht als exorbitante Phänomen für sich, sondern man muß sie in Beziehung zur messianischen Sendung Jesu ansehen. Exorzismus gibt Teilnahme am Sieg von Jesu über Satan, der vollendete dankt seines Todes und Auferstehung. Exorzismus muß auch im Kontext der neuen Schöpfung erörtert werden. Im Kontext der neuen Schöpfung ist Exorzismus das Vorzeichen des umfassenden Heils. Ohne diese eschatologischen Kontext verlieren sie allerdings ihren Sinn und werden zu absurden Mirakeln. In diesem Kontext aber sprechen sie ihre eigene Sprache. Sie weisen auf den Sieg Christus über Satan.